

DOŠEL JE DOŠEL SVETI MARTIN

Sanja Cvetnić

ANTONIJA ZARADIJA KIŠ, *Sveti Martin: Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2004., 280 str., ISBN 953-6020-24-6

U prvoj polovici devedesetih godina XX. stoljeća, kada su se u Hrvatskoj sveci više zazivali, nego znanstveno istraživali, sretniji su susjedi preko svetačkih tradicija otkrivali nove regionalne veze i tako ispisivali željene kulturne topografije, kojima se znatno mirnije moglo prijeći iz Varšavskoga pakta ili iz socijalističke Jugoslavije u srednjoeuropski mozaik. Slovačka Narodna galerija u Bratislavi organizirala je izložbu *Svätci v Srednje Európe* (1993.),¹ u Mađarskoj je Gyula Szóka podsjetio na obljetnice svetog Ladislava izdanjem *Szent László Király* (1993.),² a Lev Menaše je u Sloveniji izdao opsežnu ikonografsku studiju *Marija v slovenski umetnosti* (1994.).³ U drugoj polovici devedesetih i početkom novoga desetljeća (stoljeća i tisućljeća) pojavilo se nekoliko izdanja posvećenih svetačkim kultovima, njihovoj hagiografiji i tradiciji u Hrvatskoj. Neka od njih nadahnuta su zavijačnim ponosom i probuđenom samosviješću, primjerice *Sveti Dujam* Željka Rapanića i Milana Ivaniševića u dva izdanja (1996., 1997.)⁴ ili *Blaženi Oton iz Pule* Zvonka Zlodija (2000.).⁵ Knjiga Stanka Andrića *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana* (1999.),⁶ objavljena i na engleskom

pod naslovom *The Miracles of St. John the Capistran* (2000.),⁷ stekla je širu znanstvenu publiku i izvrsnu recepciju. U istraživanju franjevačkoga sveca, osobito štovana u Slavoniji (umro 1456. u Iloku), Andrić je združio iznimnu analitičku preciznost, kreativnost i filološku naobrazbu pa je, razmatrajući sakupljena čudesa u rukopisima za kanonizaciju dočekanu tek 1690. godine, rekonstruirao povijesno vrijeme znatno šire i dalekosežnije negoli se prostire njegova rodna ravnic. Zainteresiranim čitateljima dostupnija su bila dva tražena broja *Hrvatske revije* posvećena svecima zaštitnicima (br. 1 iz 2002.; br. 2 iz 2003.) u kojima je Hrvatska, od juga do sjevera jadranske obale i cijelim kopnom do sjeverozapadnih i istočnih granica, 'premežena' budnim očima zaštitnika, premda u prilogama sveukupno tridesetak autora nije iscrpljena, a ni pobrojana sveukupna kulturna i hagiografska tradicija, kao što ni ovim uvodom nisu pobrojana sva izdanja koja bi se mogla pridružiti sve široj povorci, a ona se kreće u brzom ritmu pjesme *Oh, when the saints, go marchin' in ...*⁸

¹ Svätci v Srednje Európe, Bratislava, Slovenská Národná Galéria, 1993.

² GYULA SZÓKA, *Szent László Király*, Győr, Pro-PRESS BT, Budimpešta, MTI Nyomda, 1993.

³ LEV MENAŠE, *Marija v slovenski umetnosti*, Celje, Mohorjeva družba, 1994.

⁴ ŽELJKO RAPANIĆ; MILAN IVANIŠEVIĆ, *Sveti Dujam*, Split, župni ured Katedrale, 1996. (I. izdanje) i 1997. (II. dopunjeno i popravljeno izdanje).

⁵ ZVONKO ZLODI, *Blaženi Oton iz Pule*, Pazin, Josip Turčinović d.o.o., Pula, Samostan sv. Franje, 2000.

⁶ STANKO ANDRIĆ, *Čudesa svetoga Ivana Kapistrana*, Osijek, Matica hrvatska Osijek; Slavonki Brod, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 1999.

⁷ STANKO ANDRIĆ, *The Miracles of St. John the Capistran*, New York, Central European University Press, 2000.

⁸ To se pogotovo odnosi na pojedinačne studije koje ikonografski pristupaju pojedinim problemima (primjerice, IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Loretske teme: Novi podaci o štovanju loretske Bogorodice u likovnim umjetnostima na području "Ilirika"*, Rijeka: Vitagraf, 1994.; MARIJA MIRKOVIĆ, *Ugarski sveci u hrvatskoj likovnoj umjetnosti*, u: *Hrvatska/Mađarska, stoljetne likovno-umjetničke veze*, (ur.) Jadranka Damjanov, Most/The Bridge, Zagreb, 13(1995.), 18-26.; IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Kroz Marijin ružičnjak: Zapadna marijanska ikonografija u dalmatinskom slikarstvu od 14. do 18. st.*, Split, Književni krug, 1998.) ili one objavljene kao prilozi u katalozima izložaba (na primjer, ŽELJKO ČORAK, *Između zemlje i neba*, u: *Sveti trag*, (ur.) Tugomir Lukšić, Ivanka Reberski, Muzejsko-galerijski centar, Institut za povijest umjetnosti, Zagrebačka nadbiskupija, 1994., 483-498; ili MARIJA MIRKOVIĆ, *Franjevačka ikonografija i ikonologija prostora*, u: *Mir i dobro*, (ur.) Marija Mirković i Emanuel Hoško, 2000., 132-148.), ali niti tu spisak nije ni približno iscrpljen.

Na toj dinamičnoj sceni pojavila se i knjiga *Sveti Martin. Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj* Antonije Zaradije Kiš, posvećena jednom od najstarijih, a kulturno i hagiografski najsloženijih svetaca (Sabarija/Saverija; Szombathely oko 316. - Candes kraj Toursa 397.). Premda u zajedničkom imaginariju sveti Martin više podsjeća na Martinje i zarumenjene veseljake sakupljene u hladno jesensko predvečerje u zagrijanoj *kleti*, Martin je obraćenik, ispovjednik, čudotvorac, milosrdni svetac, misionar, kraljevski, plemićki i pučki svetac, biskup iz Toursa, začetnik zapadnoga redovništva, a sve su to samo neke od njegovih hagiografskih epizoda ili ostavština kršćanskoj tradiciji. Knjiga je plod autoričnih višegodišnjih istraživanja, jer je područje koje je zahvatila toliko obuhvatno da ne podrazumijeva samo dugo razdoblje potrebno za proučavanje građe i obrađivanje terena, nego i ustrajnu istraživačku strast i osobnu zatrvljenost temom iz koje je mogla crpiti motivaciju za tako postavljen zadatak. U uvodnim koracima u martinsku avanturu - objedinjenima naslovom prvoga poglavlja *Životnim stazama svetoga Martina* - autorica prolazi kroz ključne hagiografske momente prema temeljnom životopisu *Vita Martini* (oko 397.) Sulpicija Severa i prema zbirkama čuda postignutih njegovim posredovanjem, među kojima ističe *Miracula Sancti Martini* (između 574. i 593.) svetog Grgura iz Toursa, pa sve do popularne srednjovjekovne hagiografske zbirke *Zlatna legenda* (*Legenda aurea*, oko 1260.) dominikanca i blaženika Jacobusa de Voragine. Inozemna mjesta, arheološke lokalitete u njima i suvremene javne spomenike koji podsjećaju na dugi kult, od Mađarske i Slovačke do Italije i raznih mjesta u Francuskoj, autorica bilježi i fotografskim aparatom upelećući u knjigu vidljive niti koje se povezuju u jednu osobitu, martinsku Europu. Nakon što je zadala koordinate toga krajolika, Antonija Zaradija Kiš znanstveni i fotografski objektiv usmjerava na Hrvatsku. U poglavlju koje uvodi u

hrvatsku martinsku tradiciju (II. *Sveti Martin u Hrvatskoj*) naglašava poseban kulturnopovijesni položaj Hrvatske u martinskoj Europi: „Kult i tradicija svetog Martina u Hrvatskoj izravno su povezani s franačkim martinskim kultom, koji se u Zapadnoj Europi širio još za svečeva života. Slojevita martinska tradicija, koja se na prostorima kršćanske Europe gradila i konstantno nadograđivala tijekom cijeloga jednoga tisućljeća pa i više na hrvatskom je prostoru proživljavala specifične preobrazbe...“⁹ Među njima autorica izdvaja granični položaj Hrvatske u krugu zapadnoga kršćanstva nakon raskola 1054. godine, i na slavensku kulturu koja je - među ostalim - ostavila traga u fonološkoj promjeni kojom je Martin pretvaran u Mratina (metateza), što je „jezična potvrda o vrlo starom postojanju martinskih toponima koji su bili zahvaćeni prvotnim valom jezičnih promjena i ostali su sačuvani do danas“.¹⁰ Dugu prisutnost potvrđuje

i sakupljenim onomastičkim bogatstvom, a potom i raznorodnošću pučkoga martinskoga nazivlja, koji je „na prvi pogled izgubio svaku vezu sa svecem uz čije je ime iskonski povezano“,¹¹ od *smrdljivoga*

⁹ ANTONIJA ZARADIJA KIŠ, *Sveti Martin: Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj*, Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku, 2004., 63.

¹⁰ ANTONIJA ZARADIJA KIŠ, (bilj 9.), 64.

¹¹ ANTONIJA ZARADIJA KIŠ, (bilj 9.), 65.

martina do vrste loze *martinica* (grešljika, jergoš). Čitatelja opremljena općim znanjem o hrvatskoj martinskoj tradiciji Antonija Zaradija Kiš potom vodi kroz cijeli hrvatski teritorij bilježeći kulturnu baštinu - graditeljsku, likovnu, književnu, glazbenu i etnografsku - za svako područje zasebice, a objedinjuje ih u velika poglavlja: III. *Sveti Martin u Istri i Hrvatskom primorju*, IV. *Sveti Martin u Dalmaciji i V. Sveti Martin u kontinentalnoj Hrvatskoj*. U njima donosi pregled župnih crkava posvećenih svetom Martinu i njegove ikonografije u likovnim djelima, a posebnu pozornost posvećuje hagiografskom književnom naslijeđu u glagoljaškoj tradiciji (s transkripcijom tekstova), u kajkavskoj književnosti (donosi i faksimilne stranice svečeva životopisa iz Vramčeve *Postille* iz 1586. godine i iz četvrtoga sveska Gašparottijeve antologije *Czvět svéteh* iz 1761. godine) te liturgiji, stihovima, poslovicama i običajima iz martinske tradicije pojedinih krajeva. Hrvatska, promatrana kroz optiku martinske tradicije, začuđuje starošću, brojem i raznorodnošću potvrda svečeva kulta u cijelom području, premda Istra i sjeverozapadna Hrvatska prednjače u gustoći posvećenih mu župa.

Upravo u toj širini sakupljenih potvrda martinskoga kulta, ali i načelno gledano u proučavanju drugih svetačkih kultura, krije se i metodološki problem. Kako pristupiti i obraditi raznorodnu građu koju otkriva njihovo istraživanje? Antonija Zaradija Kiš u zaključim je mislima (*Riječ poslije*) duhovito izrekla samokritiku nazivajući svoje djelo 'raskošnim kupusom', jer je nakon opsežnoga istraživanja najbolje svjesna, kako prikazana građa nije samo teritorijalno zahtjevna, nego od istraživača traži vješte skokove u druge discipline, što je posebna poteškoća. S istim se problemom susreću svi istraživači raznorodnih tragova svetačke tradicije, pa je skupina znanstvenika u Zagrebu nedavno osnovala Hrvatsko hagiografsko društvo *Hagiotheca* (2005.) s namjerom poticaja interdisciplinarnih metoda pri hagiografskim istraživanjima i povezivanju rezultata

različitih disciplina u zajednički okvir. Autorica knjige *Sveti Martin: Kult sveca i njegova tradicija u Hrvatskoj* hrabro je i samostalno pristupila tom izazovu. S iznimnom istraživačkom energijom je sakupila ogromno martinsko naslijeđe i upisala ga kao prepoznatljivi dio u veliku europsku martinsku tradiciju. Čitatelju pruža brojne novosti i mnogo iznenađujućih podataka o popularnom svecu čiji se blagdan pamti i *feštuje* bolje od brojnih svetaca mučenika i mistika. Teško ih je i pobrojati, jer su rastegnute od pretkršćanskih korijena s prigodnim slavljeničkim običajima do povijesno kaljena vitaliteta, kojim je sveti Martin preživio brojne migracije, crkvene reforme, političke i vjerske podjele martinske Europe, slavu novih svetaca i njihovih kultura, sve do danas, kada proslavu njegova blagdana bilježi i središnji televizijski dnevnik.

Kada mediji budu izvještavali o proslavama sljedećega Martinja, možda neki novinar i urednik zaviri u knjigu Antonije Zaradije Kiš, pa o kultu sveca prenese nešto više od maskiranoga *biškupa* i njegove *kletske* konklave popraćene riječima koje svaki puta izgledaju kao da su prepisane od protekle godine: „Veselo je bilo i na Martin bregu ...“, primjerice tek to da grleno pjevanje: „Martinje dojde, krstil ga bum, vince postane, napil se bum“, nije samo protestna zagorska pjesma okorjelih zagovornika vozačkoga prava na čašu vina, nego u njoj, u doba prvih mrazova, odjekuju najdublji europski korijeni. Objašnjenje te veze, ili pak odgovori na pitanja o bratstvu Martina i vinove loze, o tome što on zapravo dijeli kada siromahu daje polovicu svog plašta, zašto je on crven i bijel i u kakvom je odnosu spram ciklusa prirode, kako se na Martinje dugoročno predviđa vrijeme, gdje je najstarija crkva u Hrvatskoj posvećena svecu, koja su najstarija *žiča* i molitve, što povezuje keltsko štovanje mrtvih i bučne martinske proslave, kako u Istri *kantaju* svetom Martinu dok tjeraju nevolje i zloduhe, tajne su razotkrivene na istoj adresi.